

„ШУМЕНСКИ ТЕКСТ“ В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА/ КУЛТУРА (ОПИТ ЗА РЕКОНСТРУКЦИЯ)*

Дечка Чавдарова

„SHUMEN TEXT“ IN BULGARIAN LITERATURE/ CULTURE (AN ATTEMPT AT
RECONSTRUCTION)

Dechka Chavdarova

Abstract: *The text reconstructs "Shumen text" in Bulgarian literature / culture, based on texts of different genres (historic, memoir, literary), considering the problem of provincialism and the correlation between "grand narrative" and "everyday narrative". Among memoir texts stand out the memories of Shumen university, featuring a combination of mythologising discourse and self-irony; an awareness of provincialism and a problematisation of this category.*

Key words: *"Shumen text", Shumen University, provincialism, memoirs, mythologising discourse*

<https://doi.org/10.46687/BJSY1406>

Темата за Шумен в българската култура е свързана с по-широката тема за провинцията. Интересът към концептуализацията / семиотизацията на провинцията в съвременната хуманитаристика е стимулиран в голяма степен от идеите на семиотичната школа. В руската наука изследователите на провинциалния текст в националната литература / култура перифразират формулата на В. Топоров „петербургски текст“ (Торогов 1995), създавайки следващи литературоведски конструкти: „московски текст“ (Knabe 1998; Moskva 2010; Lyusuу 2013), „сибирски текст“ (Anisimov 2010), „уралски текст“ (Larionova 2021), „пермски текст“ (Abashev 2000), „провинциален“, или „локален“ текст (Suslova 2016; Yashina 2021) и др. Към развитието на концепцията на В. Топоров насочва В. Абашев, авторът на книга за „пермския текст“, като изяснява спецификата на текстуралността на града, която е важна от методологическа гледна точка, затова ще цитирам дадения фрагмент:

Тази книга е за Перм. Но не за историята на града или областта, а за Перм като място на обитание на човека и феномен на руската култура: текст в реда от други подобни на него синтетични текстове, символични места на Русия, намерили място в историческата памет – петербургски, московски, сибирски, провинциален...Интересува ни не Перм, физически съществуващият град и земята, на която е възникнал, а ‘Перм’ – структурно-

---

* Съкратен вариант на този текст беше публикуван в сп. „Страница“ (2021, № 4/2021, №1/2022, с. 216-230). По технически причини извън публикацията останаха допълненията към нея, които дължа на научния диалог с колеги от Катедрата по история и теория на литературата при Шуменския университет: коментарите на стихотворението на Р. Жинзифов „Европаизъм в Шумен“ (към което ме насочи Страшимир Цанов) и на романа на Стилиян Чилингиров „Хляб наш насущний“ (за включване на художествените произведения на писателя в обекта на изследването – което не беше направено поради спазването на определен срок – загатна въпросът на Младен Енчев в дискусиата на Кръглата маса на Катедрата по история и теория на литературата „Човекът, литературата, културата“ (3.12.2021).

семантическият конструкт, една от категориите на руската култура, осмисляща и града, и земята под него“ (Abashev 2000: 5 – преводът мой – Д. Ч.).

Друга линия, по която тръгва съвременното литературознание в стремежа си за осмисляне на литературните образи на определени топоси (места на географската карта), е геопоестиката. Макар концептуализацията на определено пространство в литературата да занимава отдавна литературоведите, въвеждането на термина „геопоестика“ насочва към нови аспекти на проблема. Един от тях – особено важен – е противопоставянето на геопоестика и геополитика¹.

Интересът към „провинциалния текст“ се стимулира и от ориентацията към „структурите на ежедневието“ в съвременната хуманитаристика.

Интензивността на изследването не само на „петербургския“ и „московския“, но и на „провинциалния текст“ в руската наука, може да се обясни и със специфичното съотношение столица – провинция в руската култура. Имайки предвид особеностите на националните култури, можем да кажем, че във всяка от тях самото понятие ‘провинция’ има различни конотации, което не остава извън вниманието на изследователите: така например руски учени съпоставят образите на провинцията в руската и в английската литература (Dudorova 2011; Shurupova 2014). Интересна тема за литературоведите българи би бил българският концепт ‘провинция’². Настоящото изследване е опит да се извлече от различни по жанр текстове, в които присъства темата „Шумен“, конструктът „шуменски текст“ като елемент от „провинциалния текст“ на българската литература/култура.

Историческият разказ и пътеводителят

Като се има предвид методологическото уточнение на цитирания по-горе изследовател на „пермския текст“, че негов обект е „не историята на града“ (Abashev 2005: 5), и че проучването на „градския текст“ е насочено към концептуализацията на града, към рефлексите, които той поражда у създателите на този текст, ще оставя извън сферата на своето внимание официалните разкази от учебника по история, беседите на екскурзоводите и пътеводителите. Затова само ще изброя основните факти от информацията, съдържаща се в тези разкази: основаването на българската държава, близостта на Шумен до Мадара, Плиска и Велики Преслав, Шуменската крепост и победата на Владислав Варненчик над турците, първия театър, училището, читалището и дейността на Д. Войников и П. Волон, пребиваването на чехи, поляци и унгарци в Шумен след 1848 г. и европеизирането на шуменския бит. Този „голям разказ“, разбира се, не само носи информация за историческите факти, но и съдържа определена концептуализация на Шумен и Шуменския край: представя града като важно място на картата на България, което извиква патриотични чувства. С оглед на понятието ‘провинция’ трябва да се уточни, че историята за навлизането на европейската култура (музика,

---

¹ О. Н. Александрова-Осокина проследява възникването на даденото направление в литературознанието и резултатите от геопоетическите изследвания в руската наука (Aleksandrova-Osokina 2020).

² От гледна точка на руското културно съзнание разграничението на столица и провинция в българската култура е странно, като се има предвид площта на страната.

мода) в шуменския бит съдържа представата за Шумен като провинция по отношение на средноевропейските столици.

Спомените

Някои от спомените за Шумен са част от „големия разказ“ за ролята на града през Възраждането. В настоящия текст не е възможно да се обхване целият корпус от такива спомени, пък и не това е предметът на даденото изследване – ще обърна внимание на част от тях, най-представителните. Един от авторите, възкресяващи образа на Шумен от 70-те години XIX век, е Царевна Миладинова, учителка в града по това време.³ Доминирането на историческото над личното в тези спомени подчертават авторките (Е. Миладинова и Р. Радкова) на предговора към изданието на спомените от 1985 г.: „Мемоарите на Царевна Миладинова пулсират с тревогите и духа на времето, поразяват с гражданската си доблест, с чувството за дълг, което стои над всичко лично“ (Miladinova 1985: 5). Текстът на Царевна Миладинова създава образа не на провинциален град, а на значим културен център (което е обяснимо по времето на несъществуваща българска държава със своя столица):

От първия летен ден на 1874 г., когато стъпих в тоя град, до Освобождението, не само аз, но и всички учители, учителки и ученици познавахме само едно: трудолюбие и добри взаимни обноси; отворени и засмени лица, чисти души и всеобща взаимна помощ в училището и вън от него – в града, от най-обикновения работник и еснафин до учителя и до градските първенци. Всички знаеха едно: че трябва да се просветят, че трябва да просветят децата си (Miladinova 1985: 41).

За мене, като българка от македонските области, сравнявайки живота на Шумен отпреди Освобождението с това, което ставаше четиридесет години наред в македонските области, и с положението, което сега цари там, ясно е, че Шумен към седемдесетте и осемдесетте години на миналия век, въпреки скромността на населението му, със своите училища и с духа, който се криеше в него, бе един от първостепенните просветни центрове и като такъв ще трябва да се вземе в историята на българския народ (Miladinova 1985: 46).

Значението на Шумен в историята на българската култура се разкрива чрез митологизиращия дискурс, в който градът се поставя в един ред с Преслав, Охрид и Струга: „Преслав и Шумен са двойни за българския народ. Техните образи, тяхното минало, силата на народния им дух са отразени и непрекъснато се отразяват в тихите води на Преспа, на Охрида и на Дрима при Струга“ (Miladinova 1985: 41). От гледна точка на съотношението център – периферия в културата трябва да се спомене, че в текста на спомените Шумен се ситуира имплицитно не в провинцията (периферията), а в центъра: „И за Шумен, и за провинцията, и за по-далечните краища на обширните тогава български земи имаше голяма нужда от предани на обучението българки“ (Miladinova 1985: 43). Тази представа намира и пряк израз в дискурса на авторката: „В паралел на Шумен София, сегашната

---

³ Спомените на Царевна Миладинова са публикувани през 30-те години на XX век.

столица, не бе нищо повече от обикновено, кално провинциално градче“ (Miladinova1985: 57).

Спомените на Царевна Миладинова включват и един епизод от историята на Шумен от 70-те години на XIX век, който сближава личната история с „голямата история“: това е „Шуменската сватба“ (привлякла вниманието на изследователите на културата на Възраждането⁴), в която любовният роман между българка и французин (всъщност белгиец) се идеологизира и се превръща в метонимия на диалога между България и Европа, а образът на французина – в метонимия на изкушаващата и покваряваща роля на Европа. Авторката цитира стихотворение на Харалан Ангелов, което подкрепя този образ на Европа: „За тези злини аз пея, що френци сториха...“.

В спомените на родения в Шумен писател Стилиян Чилингиров Шумен е представен с природната красота на неговите околности: пещерите на Шуменското плато, Къшкочеве – „местност дивна по своята хубост“ (Chilingirov 2006: 128). Патриотичният патос на автора преминава в хумористичен тон, когато той възкресява провинциалния шуменски бит – трапезите на българи, турци и арменци на поляните в Къшкочеве, патриотичните песни на българските мъже, маанетата и кючека на турците, отдиha на „чинните арменци“.

Къшкочеве се представят като емблематично място за Шумен и в спомените на друг шуменец – Недко Попов, който също като Стилиян Чилингиров обръща внимание на многоетническият облик на града, но без ирония, като подчертава духа на единство: „Българи, турци, евреи и арменци се суетяха един до друг, разменяха си черпни и домашни лакомства и се наслаждаваха на неповторимия неделен живот в Къшкочеве“ (Роров 2006: 134). В дискурса на Н. Попов разказът за ежедневието се съчетава с елементи на „големия разказ“: за разкопките на Шуменското плато под ръководството на Вера Антонова, артефактите от Шуменската крепост, построяването на пивоварната през 1882 г. и ролята на чешките емигранти в Шумен.

Друг спомен на Недко Попов описва главната улица на Шумен от началото на XX век до наши дни: парадите, разходките по „стъргалото“, ресторантите, магазините, кината. Текстът се доближава до физиологическия очерк с осмислянето на главната улица като важна част от градския организъм (напомнящо описанието на Невския проспект в едноименната повест на Гогол):

Главната улица на всяко селище е особена улица...Тръгнала от гористите височини на Къшкочеве някъде много далеч в миналото и стигнала до полето на Изток, тя се налага като основен път на живота в града и на собственото си безсмъртие. От кален и пращен път край казармите тя става основната артерия на кръвоносната система на Шумен. Около старите турски казарми са се появили като гъби след дъжд работилничките за услуги и снабдяване на войската. Там гъмжи от гърлените смехове и заядливи викове на сарачи, обуцари, дърводелци, шапкари, шивачи. Ражда се шареният и опияняващ космос на новата чаршия. Такава ни я завещават в спомените си нашите деди и бащи. Ние я завещаваме като красива приказка с две пътни платна и зелени алеи между

---

⁴ В. Бонева например проследява публикациите във възрожденската преса по повод на събитието, сред които и тази на Хр. Ботев във в. „Знаме“ от 1875 г. (Boneva 2007).

тях, населени с магическото ухание на живота. Стотици дървета, зелени площи, шадравани и красиви сгради, които стоят на стража с красотата си около тяхната тайнственост и неуморим живот през всички сезони на годината, са съставните части на уникалността на шуменската главна улица (сега булевард „Славянски“) (Роров 2002: 7-8).

Близостта до физиологическия очерк говори не за съзнателни асоциации от страна на автора с този жанр, а за устойчив механизъм на осмислянето на града с термините на физиологията.

Особено място в „шуменския текст“ заемат спомените за **Университета**. Извън сферата на своя интерес оставям текстовете, които се вписват в „големия разказ“ – изследванията за историята на Шуменския университет на Чавдар Танев и Кина Вачкова, които се опират на фактологията (Tanev 2010; Vachkova 2011). В контекста на темата за провинцията ще насоча вниманието си върху друг вид спомени, в които историята на Университета се представя чрез личната история, чрез паметта за съкровени преживявания, и в които се тематизира провинциалността на Шумен.

Такива са спомените на Ванда Смоховска-Петрова за нейното преподаване в Шуменския университет от 1974 до 1981 г., които са част от спомените за България като „втора родина“, представена и с културна дистанция, и с обич. Озаглавяването на фрагмента от нейната книга, посветен на Шуменския университет, съдържа самоиронично съотнасяне на Шумен с Париж: „Мицкевич в Париж, а аз в Шумен“ (Smohovska-Petrova 2009: 120). Въпреки тази самоирония, авторката подчертава значението на преподаването на дисциплината „славянски литератури“ в Шуменския университет в своята научна кариера: възможността да представя пред студентите любимите си полски писатели, да акцентира техните религиозни идеи – възможност, която не е имала в София, в БАН. По такъв начин Мицкевич се оказва връзка между Париж, Варшава и Шумен. Като вярващ човек Ванда Смоховска отделя специално внимание на една своя среща извън аудиторията със студентката Венелина Попова, която посетила преподавателката си в общежитието, за да сподели с нея своята вяра. По този повод авторката засяга проблема за несвободата в тогавашния обществен и научен живот и за съдбата на свободомислещите интелектуалци. Вълнуващ е разказът за една реакция на Венелина Попова, която я лишава от възможности за научно развитие – става дума за среща на гости от Германия със студенти и преподаватели, на която гостите задават въпрос за Петър Дънов и единствено Венелина Попова отговаря на този въпрос:

Тогава Венелина взела думата и много точно и компетентно обяснила на гостите какви са философските основи на учението на Дънов, когото тайно четяла, макар че това учение беше забранено, а книгите с неговите беседи са били изгорени след 9.09.1944 г. Венелина спасила честта на института пред чужденците, защото отговорила на въпрос, по който никой от преподавателите не могъл да даде разяснение. Но така момичето затворило вратите си за научна кариера, защото човек, който чете Дънов, дори и да е изявил най-големи способности, според властите на училището е абсолютно неподходящ за асистент (Smohovska-Petrova 2009: 124-125).

Това описание на атмосферата в Шуменския университет създава представа за всеобщата несвобода по това време, но и за някакво островче на свободно общуване на съмишленици.

Някои спомени на някогашни студенти (а после преподаватели) в Шуменския университет доскоро имаха устен характер, функционираха в дружески кръг, но напоследък намират и своята писмена форма. Този нов техен статус въвежда събитията в историята и ги прави достойни на по-широка аудитория, при което дискурсът на авторите придобива митологизиращ характер. Припомнянето на атмосферата в Университета (и по-точно в кръга на литературоведите) през 70-те и 80-те години на ХХ век съдържа митологизиращото название „малкото Тарту“, приписващо на Шумен ролята на провинция, която е опозиционна спрямо центъра, в която може да се създава наука по-свободно⁵. Друго название – „Тарту ориента“ – съдържа самоирония, но наред с това не сменя споменатото значение на Шуменския университет. Съдържащата ирония структура на названието „Тарту ориента“ анализира Н. Георгиев, свързвайки го в библейски, сакрализиращ дискурс с личността на Яни Милчаков като Кръстник (текстът е *In memoriam*): „Реторическият или стиливият модел хикс – Шумен, игрек – Тарту, зет – Ориента е ценностно двупосочен. Той може да въздига, но при съставки като изброените може да взима на подбив и тях, и себе си“ (Georgiev 2017: 9). Въвеждайки собствен спомен, ще добавя, че ироничното съотнасяне на Шумен с Тарту произлизаше от различни източници: Пейо Димитров, преподавател по стара българска литература и създател на научно общество в Университета (за когото ще стане дума по-късно), употребяваше названието „Делиорман семиотик корпорейшън“. Като обект на иронията можем да припознаем подражателната семиотика, игнорираща познаването на фактите и източниците, което е особено важно в медиевистиката (макар че трудно можем да възстановим напълно интенцията на човека, който не е сред нас⁶). Друго изказване на Пейо Димитров влизаше в спор с опонентите на позитивизма, цитирайки тяхното слово и отнасяйки го към себе си: „пълзящата емпирия“. Иронията към провинциалността на шуменската културна среда става горчива в един послепис от писмо на Пейо Димитров до Сава Сивриев, цитирано от адресата:

Но българската литература е такава тясна метафизична Боклуджа⁷, да му домъчнее на човек. И затова силата е в гротескно-социалната деформация, защото за залеза край Нева⁸ и залеза край Боклуджата не може да се пише с едни и същи слова, а съотнесеността на малкия модел към големия е план на гротеската и деформацията, план на непостигане на

---

⁵ Сравнението с Тарту извиква въпроса за мястото на Университета в града – въпрос, който остава извън коментара на авторите на спомени. Ако Тартуският университет се превърна в знак на Тарту и названието на града се използваше като метонимично означение на Университета, то Шумен (шуменската общественост) така и не припозна Университета като представителен за града: той си остана периферен не само в прекия, пространствен смисъл на думата.

⁶ Пейо Димитров си отиде през 1992 г.

⁷ Названието на рекичката, която минава през Шумен (другото название е „Поройна“).

⁸ По това време Пейо Димитров е лектор по български език и култура в Ленинград.

метафизичния смисъл. Познанието е страдание, а истината е жестокост, за жалост (Sivriev 2003:160).

За сравнение: названието на рекичката в спомените на Царевна Миладинова няма снизяващи конотации, тъй като мястото се вписва в разказа за съдбата на българите от Шумен по време на Руско-турската война (как напускащите домовете си мъже се крият под моста на Боклуджадере).

Опит за по-обхватно пресъздаване на атмосферата на научния живот в Шуменския университет представляват спомените на Христо Трендафилов, които проследяват историята на феномена научен кръжок и вписват в тази история **Кръжока** по литературна критика, функционираше от създаването на Университета до 1976 г. под ръководството на Пейо Димитров. Когато изброява условията за съществуването на един кръжок, авторът посочва значението на Предводителя, който трябва да бъде „не просто многостранно надарена и озарена персона, но и личност с организационни умения и апостолска жертвоготовност“ (Trendafilov 2013: 11). Създаденият портрет на Ръководителя Пейо Димитров възпламенява интенцията на автора тези качества⁹. Представата за провинциалност на Шуменския университет е снета от подчертаването на преобладаващия брой приходящи преподаватели от Софийския университет, като е отделено специално място на лекциите на проф. Никола Георгиев и споровете с него от страна на някои членове на кръжока по критика. Като се има предвид друго посочено от автора условие за съществуването на един кръжок – „да носи опозиционни идеи“, закономерно опозиционността на шуменския Кръжок е подкрепена от приведените факти за арестуването на Ръководителя на кръжока и някои негови членове „заради структурализъм, отхвърляне на соцреализма, битова разложеност и публикуване на модернистични творби във вестник *Студентски глас*“ (Trendafilov 2013: 20)¹⁰. В текста на Христо Трендафилов се съчетават наука и бит (духовна и физическа храна), когато се споменават шуменските кръчми като места на общуване на членовете на Кръжока – *Толума, Бай Данчо, Странджата, Любовта на шофьора*: „Руйни идеи се лееха на раблезиански фон, никой не споменаваше за диети и соцреализъм“ (Trendafilov 2013: 19). В този дискурс провинцията и Ориентът (чийто знак е менюто в споменатите кръчми) се вписва в европейски културен контекст, макар и със самоирония, чрез съпоставянето на цитираните названия с названията на култови литературни кафенета в Париж, Оксфорд, Петроград и Москва: „Нехаехме и комай не знаехме за *La Closerie des Lilas, Quin's Lane, Gres*, за *Привал комедиантов, Бродячая собака* и роденото във въображението на Жилбер Беко и превърнато малко по-късно в действителност кафене *Пушкин*“ (Trendafilov 2013: 19). Самото поставяне на шуменския Кръжок в един ред с кръжоците в Москва и Петербург (тогава Ленинград), от които

---

⁹ По повод на създадения образ на Пейо Димитров ми идва наум стихотворението на Маяковски „Товарищу Нетте – параксоду и человеку“ (на приятеля Нете е кръстен параксод). В случая с Пейо Димитров човекът, с когото си общувал, се е превърнал в университетска аудитория (аудитория 206 в Ректората на ШУ носи неговото име) и е влязъл в историята.

¹⁰ Обяснимо е, че извън митологизиращия дискурс остават страхът и психическата травма, както и отказът на някои от влиятелните фигури сред литературоведите да окажат подкрепа.

авторът има лични впечатления, проблематизира понятието ‘провинция’ по отношение на Шумен. В (авто)митологизиращия дискурс на Христо Трендафилов самоиронията, насочена към провинциалността, се обезсилва: след тъжната констатация, че „времето на кръжоците отмина“, определението „провинция“ по отношение на Шуменския университет се съпоставя с извисяващото название „Касталия“: „Достатъчно е, че преживяхме идеалното начало на един университет в *Педагогическата провинция* или в *Касталия*, няма значение, за горския *творчески ландшафт* на Хайдегер нека други да говорят“ (Trendafilov 2013: 33-34 – курсив на автора).

Шуменският университет е съотнесен със световните културни центрове и в речта на писателя Захари Карабашлиев при присъждането на званието *doctor honoris causa* на Шуменския университет (25.09.2021 г.). В тази реч също се отдава почит на Пейо Димитров като Учител и наставник, споменава се ролята му на Ръководител на кръжок и сократическото в диалога му с учениците. Захари Карабашлиев утвърждава образа на Университета като духовно и интелектуално богатство, което той пренася в Америка – „личната Обетована земя“. Университетът в представата на писателя не се ситуира в определено географско пространство: „[...] той не е материална сграда, няма реално и географско местоположение – ето, аз например на хиляди мили отук в Америка принадлежах на Шуменския университет, същия университет, който бях решил да напусна, докато още учех в него, заради същата тази Америка“ (Karabashliev 2021:12). Можем да кажем, че в това мислене понятието ‘провинция’ по отношение на Шумен губи смисъла си.

В един по-широк контекст можем да си обясним рефлексията върху провинциалността на Университета с особеното съотношение столица – провинция и със специфичното географско ситуиране на университетите в българската (и руската) култура: в Западна Европа и в Америка университетските кампуси, както е известно, не се намират в столиците. По отношение на Шуменския университет противопоставянето на столица и провинция в българското масово съзнание намира израз в прозвучалото в различни медии презрително изказване „институт за детски учителки“, целящо да уязви един от българските политици, випускник на този Университет (тогава Висш педагогически институт).

Литературата

Значима роля за текстуализацията на града във всяка култура играе литературата. В литературата на XIX век представата за Шумен като европеизиран град („град прочут“) създава стихотворението на Р. Жинзифов „Европаизъм в Шумен“ (1858). Знаци на европейското в текста са костюмът (капели, манти, сюртуци, френски ризи и панталони, кринолини, корсети), козметиката (парфюмите и помадите), френският език и балът. В интерпретацията на Р. Жинзифов отъждествяването на шуменеца (шуменката) с европейците разкрива иронично българския феномен на европеизация, който по-късно Д. Войников ще назове „криворазбрана цивилизация“: «И сос френска риза, / исто като френец, / българин излиза / чисти европеец“; / По френски се кланят. / „Б о н ж у р“, чичо Стойчо – / по френски му велят – / „Б о н ж у р, м у с е Волчо“» (Zhinzifov 1989:88); „Шуменски девойки / френски дрехи зели, / веч сет европейки, / сет мадроазели“;

„Танци ся начнаха, / к а д р и л, та м а з у р к а“ (Zhinzifov 1989:89). Интересно е, че в наши дни тази творба се припомня във връзка с мероприятие в Шумен, посветено на българското председателство на Съвета на ЕС. Журналистка, отразяваща събитието, цитира изказване на Ю. Проданов (преподавател в Шуменския университет), в което се споменава Р. Жинзифов и се подчертава европейския характер на Шумен: „За мен е изцяло естествено, когато приказваме за Шумен, да приказваме за Европа. Този план¹¹ напомня една традиция още от 19 век този град да се съизмерва с европейското“; „В Шумен има места, които би трябвало да бъдат показани поради това, че там се усеща непровинциалното, неориенталското, а европейското“ (Ivanova 2018). При тази политическа употреба на стихотворението проблемът за „криворазбраната цивилизация“ остава премълчан.

Същият проблем намира интерпретация в литературата на ХХ век в автобиографичния роман на Стилиян Чилингиров „Хляб наш насущний“ (1926). Авторът не само описва провинциалния шуменски бит, но и въвежда чрез изказване на бащата на повествователя темата за европеизацията във връзка с унищожаването на българските занаяти от навлизането на европейските стоки:

Ама ще кажете: трябва да стигнем европейците. Трябва. Но как? Като се научим да работим като тях ли, или като им донесем стоката тук и свържем нашите ръце? [...] Ние, еснафите, мислим инак. Мислим, че Европа се стига, когато се работи като нея, а не, когато тя работи заради нас (Chilingirov 1981:68); Чуждото скоро си пробива път между хора, които не са установили своето (Chilingirov 1981: 128).

Чрез гледната точка на героя авторът насочва и към особената роля на жената за навлизането на модата и по такъв начин доутвърждава образа на европеизираната шуменка.

В литературата от 60-те години на ХХ век образ на провинциалния Шумен създава Иван Пейчев в стихотворението си „Зимни преддверия“ (Peuchev 1976: 183-184). Основен мотив в него е мотивът за завръщането, въплътен в образа на пътуването с влака. Изразът „до Шумен има много километри“ придобива двузначност, съдържа представата не само за пространствена, но и за емоционална отдалеченост от родния град. Тази представа се допълва от отъждествяването на града с гарата и със самото разстояние между него и мястото, където е ситуиран лирическият „аз“ (столицата) – едно парадоксално поетическо нарушаване на законите на геометрията, при което линията и точката съвпадат: „той е във километрите [...]“, „той е и гарата“. Проблематичността на завръщането намира израз в идеята за пропуснатата гара („да не изпуснеш гарата“; „той е и гарата, която само ти изпускаш“). Все пак това завръщане се осъществява като въображаема възможност, за което загатва самата „граматика на поезията“, модалното значение на бъдещето глаголно време („ще тръгнеш“, „ще питаш“). Ако сравним стихотворението на Пейчев със стихотворението на Д. Дебелянов „Да се завърнеш в бащината къща“ от гледна точка на модалността, можем да направим извода, че глаголната форма у Дебелянов („да се завърнеш“, „да те

---

¹¹ Става дума за плана на мероприятиято.

посрещне“) изразява чрез своята императивност силния копнеж на лирическия „аз“, докато формата у Пейчев подсказва отчуждението от родния град. Представата за отчуждение намира пряк израз в текста – в определенията „чужд“ („ще тръгнеш странно чужд“) и „очужден“ („улиците очуждени“). Важно значение в смисъла на творбата има мотивът за спомена: Шумен съществува само в спомена на лирическия „аз“, което лишава образа на града от реалност. Отчуждението от родния град се допълва от отрицателния знак на спомените за „кръвта попита / в пелерините на офицерите“, погромите („ужасът в еврейските витрини“), несвободата („песните, изпети шепнешком“). Във финала на стихотворението тази представа се доутвърждава чрез метафората, интерпретираща чувството с пространствени категории: „Как искам да се върна / без километрите / на моето мълчание“. Цялостното светоусещане на лирическия „аз“ поражда асоциации с това на Дебелянов в стихотворението „Пловдив“: „Как бяха тъжни моите детски дни!“.

Поетическа картина на провинциалния Шумен откриваме и в стихотворението на Валери Станков „Шуменска дълга неделя“, превърнало се в песен по музика и в изпълнение на Асен Масларски¹² (и двамата автори са випускници на Шуменския университет). В ползрението на разхождащия се из Шумен лирически „аз“ попадат главната улица, киното с курсантите в него („с дълъг филм, с дълги войници в салона“), зоопарка в Кьошквете („разхождане в зоопарка, / където вдовиците хранят със орехи / два мършави слона“), целуващите се влюбени в парка, тълпата, която „разменяше вносни цигари и долари“, флиртът на курсант със студентка („и курсантът почерпил студентката / с малка боза и локум“). Темата за любовна история на курсант и студентка насочва към един механизъм на концептуализацията на града през възможностите за любовни и брачни връзки¹³, познат и от други култури¹⁴. Усещането за провинциалност в текста на В. Станков се допълва от мотивите за протяжността на времето, за липса на посока и смисъл: „Шуменска дълга неделя“; „Но понеже животът е кратък, / А дълга е главната улица“; „Но какво диря аз в този град на павета и две стари кина? / За какво бях дошъл, за какво ли останах – не знам. / Някой ден ще си тръгна с автобуса за никъде“.

Образът на Шумен има друга, хумористична интерпретация, в стихотворението на Радой Ралин „Ах тези моми шуменки...“, в което градът придобива женски облик: „Ах, тези моми шуменки, шуменки, шуменки, / с тези бели гуменки, гуменки, гуменки! / Денем играят баскетбол, / вечер задирят мъжки пол...“. По текста на стихотворението е създадена песен, която авторът

---

¹² Клипът може да се види в: <<https://www.youtube.com/watch?v=6khNH7WM6Sw>>.

¹³ В Шумен равновесие в съотношението между мъжко и женско население се осъществява от наличието на Военно училище и Педагогически институт.

¹⁴ Руският провинциален град Иваново, в който текстилните предприятия по време и след Втората световна война концентрират предимно жители от женски пол, се възпява като „город невест“ в песента „Ну, чем мы не пара“ на композитора Е. Крылатов и поета М. Пляцковский, прозвучала във филма „Честный, умный, неженатый“: „О любви все твержу тебе заново, / Но, когда зря твердить надоест, / Так и знай. Я уеду в Иваново, / А Иваново – город невест“.

изпълнява в документалния филм на Илко Дундаков „Радой Ралин и времето“¹⁵. Създавайки образа на модерната шуменка, поетът сатирик продължава темата, въведена още от Р. Жинзифов и Д. Войников, като същевременно играе със социалистическите идеологеми за женската еманципация и ролята на спорта.

Също хумористична е интерпретацията на съотношението столица – провинция в известната „Песен за любимия град“ на Тодор Колев (както добре е известно, Тодор Колев е роден в Шумен). Артистът съотнася с ирония, но и с любов към Родината и родното място българската столица и Варна (черноморската столица) с големите световни центрове: „София, братче, е центъра на планетата, [...] / София, София, мой малък Лондон [...]; „Варна е също центъра на просветата [...]“ / „Варна, Варна, мой Сан Франциско“. При съотнасянето на Шумен с Варна представата за неговата провинциалност се отхвърля чрез превърналия се в афоризъм израз „Варна – пристанище на Шумен“¹⁶.

Представите за провинциалността на Шумен и за неговата европейскост се сблъскват в публицистичния текст на Веселин Касчиев „Европеецът – шуменец, но не дотам!“, чието заглавие полемично перифразира изреченията на Алеко Константинов „европейци сме, но не дотам“. В самия текст се тематизира понятието ‘провинция’: „Видимо заглавието може би ще подсказва, че авторът, жертва на провинциалните си комплекси, е склонен на трогателно патриотарство или на безуспешен nihilизъм“ (Kaschiev 2019: 323). В. Касчиев коментира недъзите на съвременното българско общество, липсата на някои европейски ценности, при което отъждествява „шуменец“ с „българин“, оценява западното филистерство от гледна точка на българската култура, а в заключение противопоставя на тъжните констатации оптимистичното си виждане за шуменеца (българина): „И все пак той се чувства европеец, и все пак милее за България, таи родното дълбоко в душата си, цени труда си и семейството, обича природата, Балкана и себе си. Българинът (шуменецът) ще оцелее!“ (Kaschiev 2019: 325). Представата на автора за българския менталитет е двойствена: от една страна, чрез отъждествяването на „шуменец“ с „българин“ той придава на българската култура конотацията ‘провинциалност’, но, от друга страна, подчертава европейската самоидентификация на българина.

Наред със споменатите интерпретации на Шумен, в поезията от втората половина на XX век и до наши дни се създават текстове, които се вписват в „големия разказ“ за мястото на този град в българската история. Един от тях е стихотворението на Антонин Горчев „Оттука започва България“ от 1980 г. Написано по повод на честването на 1300-годишнината на България, стихотворението е изпълнено с патриотичен патос и неслучайно се превръща в химн на Шумен през 2000 г. (по музика на Хачо Мисакян, в изпълнение на Асен Масларски). В този текст, както подсказва и самото му заглавие, Шумен се осмисля като средишно място на картата на България, начало на нейната история: „Оттука започва България – / пет пръста в железен юмрук“; „Че тука се раждаше изгрева, / Понесен от буйни коне“ (Gorchev 2010: 405). Подобен патос се съдържа в текста на Асен Масларски от 2021 г. със заглавие „Поклон“, превърнал се в химн

---

¹⁵<<https://www.youtube.com/watch?v=VU0LuPwn03k>>.

¹⁶<<https://textove.com/todor-kolev-pesen-za-liubimiya-grad-tekst>>.

на Шуменския университет¹⁷, по музика и в аранжимент на същия автор: „Стоя пред теб синовно коленичил, / не зная как да ти благодаря.../ Че тук свещена клетва съм изричал / И пял съм „Горда стара планина“...¹⁸. За включването на текста в „големия разказ“ подсказва и мотото от Константин Преславски: „Четете книгите, защото дават живот вечен“.

Въз основа на коментиранияте текстове можем да направим извода, че интерпретациите на Шумен се колебаят между съзнанието за провинциалност и убеждението в значението на града в българската история и приобщеността му към европейската култура. Ако текстовете, които влизат в „големия разказ“, носят една и съща идея и само я развиват и доутвърждават, то текстовете, които тематизират и проблематизират провинциалността, са смислопораждащи в по-голяма степен. Осмислянето на провинциалността е в широката амплитуда между тъгата (понякога с екзистенциален характер), самоиронията и хумора.

ЛИТЕРАТУРА

- Abashev 2000:** Abashev, V. V. *Permy kak tekst. Permy v russkoy culture i literature XX veka.* Permy: Izdatelystvo Permskogo universiteta [Абашев, В. В. Пермь как текст. Пермь в русской культуре и литературе XX века. Пермь: Издательство Пермского университета].
- Aleksandrova-Osokina 2020:** Aleksandrova-Osokina, O. N. *Voprosy geopoetiki v sovremennoy literature.* // *Nauchnyy dialog*, № 5, s. 216-241 [Александрова-Осокина 2020: Александрова-Осокина, О. Н. Вопросы геопоэтики в современной литературе. // *Научный диалог*, № 5, с. 216-241].
- Anisimov 2010:** Anisimov, K. V. *Otredaktora.* In: *Sibirskiy tekst v natsionalnom syuzhetnom prostranstve. Kollektivnaya monografiya.* Krasnoyarsk: SFU, s. 5 [Анисимов, К. В. От редактора. // *Сибирский текст в национальном сюжетном пространстве.* Коллективная монография. Отв. ред. К. В. Анисимов. Красноярск: СФУ, с. 5].
- Boneva 2007:** Boneva, V. „Frenskata svatba“ v Shumen prez 1875 godina – edno neochakvano trudno izпитание. // *LiterNet*, 27.09.2007 <https://litenet.bg/publish8/vboneva/bylgarskoto_vyrazhdane/28.htm> (status 23.03.2022) [Бонева, В. „Френската сватба“ в Шумен през 1875 година – едно неочаквано трудно изпитание. // *LiterNet*, 27.09.2007].
- Chilingirov 1981:** Chilingirov, S. *Hlyab nash nasushtniy.* Sofia: „Balgarski pisatel“ (podbor, regakciya, predgovor i belezhki na Docho Lekov) [Чилингиров, С. Хляб наш насущный. София: „Български писател“ (подбор, редакция, предговор и бележки на Дочо Леков)].
- Chilingirov 2006:** Chilingirov, S. *Kyoshkovete.* – In: *Shepot ot korenite. Vtora kniga za stariya Shumen.* Shumen: Slavcho Nikolov i sie, s. 128-131 [Чилингиров, С. Къошковете. // *Шепот в корените. Втора книга за Стария Шумен.* Шумен: „Славчо Николов и сие“, с. 128-131].
- Dudorova 2011:** Dudorova, M. (ed.). *Obraz provintsii v russkoy i angliyskoy literature. Materialy XX Mezhdunarodnoy konferentsii Rossiyskoy assotsiatsii prepodavateley angliyskoy literatury. “Literaturnaya provintsia”.* Ekaterinburg: Izdatelystvo

---

¹⁷ Песента е обявена за химн на Университета на тържествено заседание на Академичния съвет пред Ректората на 1.10.2021 г. (50 години след първото заседание на 1.10.1971 г.).

¹⁸ Целия текст на химна виж в: <<http://www.bta.bg/bg/c/EZ/id/2500777>>, а изпълнението в: <<https://www.youtube.com/watch?v=SsZvsvyVT5JM>>.

- Uralyskogo universiteta [Дудорова, М. (ред.). Образ провинции в русской и английской литературе. Материалы XX Международной конференции Российской ассоциации преподавателей английской литературы. „Литературная провинция“. Екатеринбург: Издательство Уральского университета].
- Georgiev 2017:** Georgiev, N. Otide si Yoan (Yani) Krastitel. // *Literaturen vestnik*, br. 28, 13.09.2017, s. 9, 12 [Георгиев, Н. Отиде си Йоан (Яни) Кръстител. // *Литературен вестник*, бр. 28, 13.09.2017, с. 9, 12].
- Gorchev 2010:** Gorchev, A. Ot tuka zapochva Bulgaria. – In: *Shepot ot korenite. Shesta kniga za stariya Shumen*. Shumen: „Slavcho Nikolov i sie“, s. 405 [Горчев, А. Оттука започва България. // *Шепот от корените. Шеста книга за стария Шумен*. Шумен: „Славчо Николов и сие“, с. 405].
- Ivanova 2018:** Ivanova, I. Obchtina Shumen organizira mesec na shumenskoto predsedatelstvo na Saveta na ES. 27.03.2018 <<https://novini247.com/novini/shumen-obshtina-shumen-organizira-mesets-na-balgarskoto-predsedatelstvo-na-saveta-807481.htm>> (status 12.04. 2022) [Иванова, И. Община Шумен организира месец на шуменското председателство на Съвета на ЕС. 27.03.2018].
- Karabashliev 2021:** Karabashliev, Z. Universitetat v men. Rech pri prisazhdaneto na titlata *doctor honoris causa* na Shumenskiya universitet, 1.10.2021 <<https://www.shu.bg/wp-content/uploads/file-manager-advanced/users/news/2021/rech-zahari-k.pdf>> (status 14.03.2022) [Карабашлиев, З. Университетът в мен. Реч при присъждането на титлата *doctor honoris causa* на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, 1.10.2021].
- Kaschiev 2019:** Kaschiev, V. Evropeetsat – shumenets, no ne dotam! – In: *Shepot ot korenite. Deseta kniga za stariya Shumen*. Shumen: „Slavcho Nikolov i sie“, s. 323-325 [Касчиев, В. Европейецът – шуменец, но не дотам! // *Шепот от корените. Десета книга за стария Шумен*. Шумен: „Славчо Николов и сие“, с. 323-325].
- Knabe 1998:** Knabe, G. S. (ed.). Moskva i moskovskiy tekst russkoy kultury. Sbornik statey. Moskva: RGGU Кнабе [Кнабе, Г. С. (ред.). Москва и „московский текст“ русской культуры. Сборник статей. Москва: РГГУ].
- Larionova 2021:** Larionova, M. Ch. Uralyskiy tekst russkoy literatury. In *Zhurnal frontirnyh issledovaniy*. T. 6, № 2(22), s. 130-136 [Ларионова, М. Ч. Уральский текст русской литературы. // *Журнал фронтальных исследований*. Т. 6, № 2(22), с. 130-136].
- Lyusyy 2013:** Lyusyy, A. P. Moskovskiy tekst. Tekstologicheskaya konceptsiya russkoy kultury. Moskva: Izdatelskiy dom “Veche”, 000 “Russkiy impuls” [Люсый, А. П. Московский текст: Текстологическая концепция русской культуры. Москва: Издательский дом „Вече“, 000 „Русский импульс“].
- Miladinova 1985:** Miladinova, Ts. Epoha, zemya i hora (sastavitelstvo i belezhki E. Miladinova). Sofia: Izdatelstvo na Otechestveniya front [Миладинова, Ц. Епоха, земя и хора (съставителство и бележки Е. Миладинова). София: Издателство на Отечествения фронт].
- Moskva 2010:** Moskva i “moskovskiy tekst” v russkoy literature. Moskva v sudybe i tvorchestve russkikh pisateley. Vyp. 5. Moskva: MGPU [Москва и „московский текст“ в русской литературе. Москва в судьбе и творчестве русских писателей. Вып. 5. Москва: МГПУ].
- Peychev 1976:** Peychev, I. Zimni preddveriya. – In: Peychev, I. *Lirika*. Sofia: „Balgarski pisatel“ [Пейчев, И. Зимни преддверия.– В: Пейчев, И. *Лирика*. София: „Български писател“].
- Popov 2002:** Popov, N. Bezkrayna ulitsa. Shumen: „Slavcho Nikolov i sie“ [Попов, Н. Безкрайна улица. Шумен: Славчо „Николов и сие“].
- Popov 2006:** Popov, N. Kyoshkovete v moite detski spomeni. – In: *Shepot ot korenite. Vtora kniga za Stariya Shumen*. Shumen: „Slavcho Nikolov i sie“, s. 132-143 [Попов, Н.

- Къошките в моите детски спомени. // Шепот в корените. Втора книга за Стария Шумен. Шумен: „Славчо Николов и сие“, с. 132-143].
- Shurupova 2014:** Shurupova, O. S. Provintsiya v russkoy i angliyskoy literature (gorodskie sverhteksty). Tambov: Lipetskiy filial RANiGS [Шурупова, О. С. Провинция в русской и английской литературе (городские сверхтексты). Тамбов: Липецкий филиал РАНиГС].
- Sivriev 2003:** Sivriev, S. Za pismata na Peyo Dimitrov. // Episkop-Konstantinovi cheteniya, 8. Izvorat i dokumentat v teksta na litaraturata i kulturata. Shumen, s. 155-160 [Сивриев, С. За писмата на Пейо Димитров. // Епископ-Константинови четения, 8. Изворот и документът в текста на литературата и културата. Шумен, с. 155-160].
- Smohovska-Petrova 2009:** Smohovska-Petrova, V. Vanda v stranata na balgarskite chudesa. Spomeni i razmisli. Sofia: „Valentin Trayanov“ [Смоховска Петрова, В. Ванда в страната на българските чудеса. Спомени и размисли. София: „Валентин Траянов“].
- Suslova 2016:** Suslova, V. V. Obraz provintsialnogo goroda v russkoy literature (k teorii voprosa). // Aktualnye problemy filologii, № 13, s. 267-272 [Суслова, В. В. Образ провинциального города в русской литературе (к теории вопроса). // Актуальные проблемы филологии, № 13, с. 267-272].
- Tanev 2010:** Tanev, Ch. Shumenskiyat universitet “Episkop Konstantin Preslavski”. – In: Shepot ot korenite. Shesta kniga za stariya Shumen. Shumen: „Slavcho Nikolov i sie“, s. 44-76 [Танев, Ч. Шуменският университет „Епископ Константин Преславски“. // Шепот от корените. Шеста книга за стария Шумен. Шумен: „Славчо Николов и сие“, с. 44-76].
- Toporov 1995:** Toporov, V. N. Peterburgskiy tekst russkoy literatury. – In: Toporov, V. N. Mif. Ritual. Simvol. Obraz: Issledovaniya v oblasti mifopoeticheskogo. Moskva: “Progress” – “Kultura”, s. 259-367 [Топоров, В. Н. Петербургский текст русской литературы. // Топоров, В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического. Москва: „Прогресс“ – „Культура“, с. 259-367].
- Trendafilov 2013:** Trendafilov, H. Krazhotsite: tokata i fuga v SHU minor. – In: In honorem I. TRIANTAΦYΛΛO. Yubileen sbornik v chest na 60-godishninata na prof. d.fil.n. Hristo Trendafilov. Shumen: „Faber“, s. 11-35 [Трендафилов, Х. Кръжочите: токата и fuga в ШУ минор. // In honorem I. TRIANTAΦYΛΛO. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на проф. д.фил.н. Христо Трендафилов. Шумен: „Фабер“, с. 11-35].
- Vachkova 2011:** Vachkova, K. Istoriya na Shumenskiya universitet “Episkop Konstantin Preslavski”. Shumen: Universitetsko izdatelstvo “Episkop Konstantin Preslavski” [Вачкова, К. История на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“].
- Yashina 2021:** Yashina, K. I. Itogi i perspektivy izucheniya lokalnyh tekstov. – In: Palimpsest. Lireturovedcheskiy zhurnal, № 1(9), s. 65-73 [Яшина, К. И. Итоги и перспективы изучения локальных текстов. // Палимпсест. Литературоведческий журнал, № 1(9), с. 65-73].
- Zhinzifov 1989:** Zhinzifov, R. Evropaizam v Shumen. – In: Chilingirov, S. Za obshta mayka, za Balgaria. Sofia: „Balgarski pisatel“ [Жинзифов, Р. Европаизам в Шумен. // Чилингиров, С. За обща майка, за България. София: „Български писател“].